

Тарас ВІНЦКОВСЬКИЙ

ВПЛИВ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 Р. НА КОНСОЛІДАЦІЮ УКРАЇНСЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ І БІЛОРУСЬКОЇ ГРОМАД ТАВРІЙСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ “ЮЖНЫЕ ВЕДОМОСТИ”)

Багатолітнє вивчення історії української революції 1917–1921 рр. уможливило нагромадження великої емпіричної бази знань. Але і до сьогодні однією з прогалин залишається недостатня увага до регіональних особливостей реалізації революційних прагнень. Більшість сюжетів мали і мають киевоцентричний погляд, що не дає можливості подивитися на події у всій різноманітності. Проте регіональна тематика, у тому числі щодо південного регіону загалом, й Таврійської губернії, зокрема, стає дедалі більше присутньою у дослідженнях цілої низки вітчизняних істориків, про що свідчать монографії, статті і підготовлені дисертації¹.

Серед усього різноманіття сюжетів окреме місце посідає вивчення становища національних громад Таврійської губернії. Вона була найбільш поліетнічною з-поміж решти 8-ми губерній, що позиціонувалися Центральною Радою як українські. Себто, вони тією чи іншою мірою мали стати основою для формування території майбутньої української держави. Станом на 1914 рік домінуючого становища будь-якої національної групи в Таврійській губернії, зафіксовано не було. Автори спеціальної монографії подають таку статистику етнічного складу Таврії: українці – 869 000 (42,2%), росіяни – 574 000 (27,9%), татари – 187 943 (13%) і т.д. Поляки та білоруси були значно менш чисельними, відповідно – 14 000 (0,7%) й 9 726 (0,4%). До того ж, останні мешкали переважно у сільській місцевості², в той час, як українці і поляки, окрім сіл, ще й у містах.

Про становище національних громад Таврії у 1917 році, й не лише оглядових трьох, можна відшукати інформацію не стільки в архівосховищах Сімферополя, скільки в епістоляріях. Для прикладу нами взято майже щоденний (виходив 6 разів на тиждень, окрім понеділка, за рідкісним винятком) сімферопольський часопис загальнополітичного характеру “Южные ведомости”. Редакція газети була за поглядами близькою до ідей кадетської партії, але основний масив даних щодо окресленої теми містився у рубриках “Хроніка”, або “З життя губернії”. У них інформація найчастіше подавалася констатувального характеру, не маючи смислового навантаження. Тому при належній обробці може слугувати важливим джерелом дослідження проблеми.

У даній статті ставиться, таким чином, мета з'ясувати, як революція 1917 року вплинула на самоорганізацію трьох слов'янських народів, які проживали у Таврійській губернії й відповідним чином відрефлексували на події того часу.

Хронологічно ми зупиняємося на першому півріччі 1917 року, себто до виборів у органи місцевого самоврядування, коли процес згуртування українців, поляків і, можливо, білорусів загалом закінчився, що знайшло відображення у формуванні національних товариств, а також подекуди активній участі в окреслених виборах, у тому числі окремими списками.

Гадаємо, не варто зайвий раз доводити, що за обставин, які склалися після падіння монархії Романових, більшість жителів колишньої імперії по-новому оцінювали перспективи власного життя й майбутнього своєї держави, незалежно від того, про яку державу мріяли. Це ж стосується і перспектив національно-культурного розвитку, які у Російській імперії були далекі від оптимістичних. Падіння пут з надією сприймали і українці, і поляки, тому заповзято взялися за розв'язання численних проблем своїх національних громад.

Перші номери “Южных ведомостей” березня 1917 року рясніли повідомленнями про маніфестації та загальні настрої різних етнічних груп, серед яких помітне місце посідали українці та поляки. Перша згадка про позицію українського населення краю датується 17-м березня. Цього дня у Мелітополі відбувся мітинг, на якому один з промовців, вчитель комерційного училища К.Залізник виступив з промовою від “вільнолюбного народу прекрасної України”. У ній він висловив думку, що після перетворення українців на московських кріпаків, згодом підлеглих петербурзьких департаментів, вони хочуть волі³. Паралельно з цим, продовжуючи традиції дореволюційного гуртка “Кобзар”, гуртуються українці-сімферопольці, які 26 березня у приміщенні товариства приказчиків провели велелюдне зібрання. Як зазначала редакція часопису, на зборах не пропонувалось якихось доповідей, вони мали характер скоріше обміну думками щодо поточного моменту й найближчих завдань “синів України”. У ході спілкування викристалізувалося дві основні мети для подальшої діяльності, які загалом перегукувалися з тими настроями, що панували на інших українських землях: 1) необхідність організуватися для національно-культурної роботи, 2) підтримка гасла автономії України. Тоді ж присутні обрали тимчасове правління товариства у складі 12-ти осіб на чолі з Дем'янко. Правлінню доручили розробити статут товариства й намітити заходи для найближчої їх реалізації⁴.

Наступні збори українців Сімферополя були призначені на 9 квітня. Й хоча у газеті не фіксувалися ні мета заходу, ні реалізація його на практиці, можна припустити, що на ньому мали бути запропоновані перші напрацювання тимчасового правління та намічені наступні кроки в розгортанні, насамперед, організаційно-культурницьких заходів. Адже на ранній стадії консолідації зусиль можна було швидко здійснити саме цей напрям задуманого. Це підтверджується інформаційними повідомленнями, де мова йшла про сімферопольську українську громаду як дієву структуру, яка займається, в основному, культурною діяльністю – концертами, виставами і т.ін⁵.

Прикметно, що 9 квітня відбулося одне з перших зібрань поляків Таврійської губернії. Група чисельністю 600 осіб, яка називалася сімферопольський відділ Польського товариства допомоги жертвам війни, одногосно прийняла резолюцію про заснування “Дому Польського” з метою об'єднання в культурно-національному аспекті в усіх місцевих поляків незалежно від соціального становища і політичних

переконань. Також проголошено ключове гасло, яке мало продемонструвати настрої цієї общини: “Хай живе вільна і демократична Росія! Хай живе незалежна, об’єднана Польща!”⁶. Але все ж таки, одними з перших взялися за самоорганізацію поляки Алушти, які вже на початку березня 1917 року зійшлися на збори задля виборів делегата на засідання місцевого тимчасового комітету, що був новим органом місцевого самоврядування. Така честь випала алуштинському ксьондзу (прізвище не вказано – Т.В.), який вочевидь й користувався найбільшим авторитетом і повагою⁷. Принагідно зауважимо, що загалом алуштинська громада не стала найактивнішою серед таврійських поляків. Першість належала губернському центру.

На відміну від українців Таврії, поляки з самого початку чітко визначили дві тези, які виразно простежувалися у їхній діяльності та перспективах подальшого існування: 1) демонстрація лояльності до Тимчасового уряду Росії й усіх революційних перетворень; 2) висловлення недвозначного бажання повернутися до відновленої у майбутньому незалежної Польської держави. Це впливало й на темпи інституціоналізації національного життя. Уже 16 квітня на другому зібранні “Дому Польського” затверджено статут новоствореної організації. Очевидно, він відповідав загальноприйнятим демократичним нормам, які збігалися з тогочасною позицією поляків, про що йшлося вище. Тоді ж обирається організаційна комісія з 12 осіб, на яку покладали обов’язки здійснити усі підготовчі роботи для офіційного відкриття “Дому Польського” й скликання першого загального зібрання поляків Таврії⁸.

Як бачимо, у перший місяць революції як українська, так і польська групи не лише формалізували своє існування у вигляді створених товариств, а й висунули кожна по дві основні тези, що відображали уявлення даних народів щодо майбутнього розвитку подій. В обох випадках, що є закономірним, своєрідним центром виступили жителі Сімферополя.

У той час активізували свою діяльність представники інших великих міст губернії. Одними з найорганізованіших виявили себе українці Мелітополя й Феодосії, з деяким запізненням – Алушти та Євпаторії. Як правило, вони намагалися гучно заявити про себе під час святкування різноманітних подій і пам’ятних дат. Так, 18 квітня (за старим стилем) у Мелітополі відзначали день солідарності трудящих. На мітинг місцеві українці вийшли під національними прапорами, а такі активісти, як Глазуненко, К.Залізняк, І.Бакуменко виступали українською мовою на підтримку Центральної Ради, що було нечуваним раніше явищем⁹. В основному політичними проблемами переймалися лідери феодосійського земляцтва – освітяни А.Кучинський, Є.Григорук, М.Шаймак, військовий лікар І.Залізняк, які обговорювали перспективи політичного ладу на Україні¹⁰. Проте у всіх п’яти названих містах явно превалювали саме культурницькі заходи, а головними сподвижниками здійснення програми національного відродження виступали освітяни та меншою мірою військові. Політична складова не виходила за межі декларацій, але скрізь помічаємо солідарність з програмним курсом Центральної Ради на створення автономної Української держави.

Загалом організаційна стадія згуртування української громади Сімферополя, ймовірно, і в інших регіонах Таврії, завершилася на початку травня 1917 року, коли на загальному зібранні українців міста й округи були затверджені статут, члени

правління, ревізійної комісії та заслухані доповіді про роботу організаційної комісії. Присутні ухвалили створення “Сімферопольської української громади” на чолі з правлінням у складі: Дем’янка, Близнюк, Стогній, Тютюнник, Федоровський, Клименко, Смухаєвський, Дідек і Коваль¹¹.

Одночасно з “Сімферопольською українською громадою” у місті існував сімферопольський український військовий клуб ім. гетьмана П.Дорошенка, очолюваний прапорщиком Мацько, про дату створення якого часопис не повідомляв. Водночас, відомо, що обидві структури ділили приміщення приватної чоловічої гімназії М.Волошенка, де проводили свої заходи й нерідко спільні культурницькі акції¹². Слід відзначити, що військові додали більшого динамізму в діяльності таврійських українців. Вони частіше вимагали практичної реалізації ідеї про національну свободу і самовизначення, аніж цивільні.

Польське земляцтво теж проявляло себе у традиційних для краю центрах. Окрім названих раніше міст, мова йде про Феодосію і Севастополь. У першому з них, очевидно, була доволі чисельна громада, левову долю у якій могли складати робітники і службовці. Таке припущення базується на підставі редакційних матеріалів, у яких йдеться про велелюдний мітинг польських робітників, організований 12 або 13 квітня у літньому театрі¹³. Сімферопольський часопис подає ще одну характерну для феодосійських поляків рису – присутність значної кількості заможних біженців, які виступили з клопотанням про відведення земельної ділянки для побудови костелу й можливість відкрити ще одну школу¹⁴. Севастопольські поляки, натомість, виявилися більш політично активними, і навіть спромоглися (як і в Алушті) виставити на виборах до міської думи власний список, хоча без особливого успіху. За них проголосувало тільки 0,93% виборців, що втім дало 9-й показник з 14 блоків. В Алушті ситуація була схожою¹⁵.

Набагато менше на сторінках “Южных ведомостях” знаходимо даних про білоруську общину. Власне кажучи, авторові статті вдалося відшукати лише одне повідомлення, яке стосувалося цього народу. У номері від 7 травня міститься невелика інформація про те, що у Сімферополі виникла безіменна (можливо поки – Т.В.) організація білорусів, запис членів якої здійснює прапорщик Подольський¹⁶. Враховуючи вищенаведені статистичні дані, можна стверджувати про вкрай помітну пасивність окресленої етнічної групи. Малоімовірним є припущення, що редакція газети не звертала уваги на білоруське земляцтво, адже протягом року у достатньому обсязі описувалося життя майже всіх національних меншин губернії, як, наприклад, вірменів, греків, болгар, караїмів, кримчаків, німців та інших.

У період кінця весни – початку літа 1917 року, на відміну від поляків, які загалом закінчили процес консолідації навколо “Дому Польського”, українці ще були задіяні в організаційних процесах. Так, у Феодосії наприкінці травня створюється культурне товариство під назвою “Українська хата”, а 4 червня обирається рада місцевої національної громади (назва не зазначалася) у складі 25 постійних членів й 5 кандидатів і приймається статут. 7 червня відбулися вибори президії ради, головою якої став викладач В.Письменний¹⁷. У повсякденній роботі українська рада майже нічим не відрізнялася від подібних до неї структур в інших місцевостях Таврії. Щоправда, участі у виборах до місцевого самоврядування феодосійські українці

окремим блоком не брали, на відміну від сімферопольців та севастопольців, де до нових міських дум увійшли відповідно 7 та 3 гласних-українців¹⁸.

Отже, початок та розгортання революції 1917 року мали значний вплив на національно-культурне та політичне життя української, польської й, меншою мірою, білоруської громад Таврійської губернії. Уже в перші дні після падіння імперії перші дві етнічні групи задекларували свої вимоги, у яких простежується бачення майбутнього життя цих народів. Їх об'єднувало бажання відбудувати власні Українську автономну і Польську незалежну держави. До кінця весни – початку літа 1917 року українці та поляки формалізували своє існування у вигляді національно-культурних товариств, у той час, коли білоруси лише розпочали цей процес. І хоча польська община у даному процесі діяла швидше, але українці, окрім сказаного, незабаром перейшли і до іншої форми боротьби за свої права у вигляді створення військово-політичних структур.

¹ Наприклад: *Турченко Ф., Турченко Г.* Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. – 1921 р.). – Київ, 2003; *Гвоздик В.С.* Південь України в революції 1917 – поч. 1918 рр.: Автореф. дис. . . канд. істор. наук. – Запоріжжя, 2002; *Господаренко О.В.* Висвітлення діяльності місцевих органів самоуправління в період української національної революції 1917–1920 рр. на Півдні України в новітніх історичних дослідженнях // *Історичні і політологічні дослідження*. – Донецьк. – 2005. – № 3/4 (25/26). – С. 236–241; *Федунов В.* Ставлення рад і самоуправлєнь Таврійської губернії до Центральної Ради та УНР // *Історія: Третій Міжнародний конгрес українців*. – Харків, 1996. – С. 73–77 та інші.

² Крим в етнополітичному вимірі. – Київ, 2005. – С. 63, 65.

³ Южные ведомости. – 1917. – 17 марта.

⁴ Там само. – 29 марта.

⁵ Там само. – 15 апреля.

⁶ Див.: *Вінцовський Т.* Польська громада Таврійської губернії у 1917 р. на шпальтах газети “Южные ведомости” // *Поляки на півдні України та в Криму*. – Одеса – Ополе – Вроцлав, 2007. – С. 386–387; *Южные ведомости*. – 1917. – 13 апреля.

⁷ Южные ведомости. – 1917. – 17 марта.

⁸ Там само. – 13 апреля, 18 апреля.

⁹ Там само. – 23 апреля, 26 апреля.

¹⁰ Там само. – 4 мая.

¹¹ Там само. – 2 мая, 11 мая.

¹² Там само. – 11 мая, 19 мая, 27 мая.

¹³ Там само. – 14 апреля., 15 апреля, 16 апреля.

¹⁴ Там само. – 7 мая.

¹⁵ Там само. – 20 июля, 23 августа.

¹⁶ Там само. – 7 мая.

¹⁷ Там само. – 8 июня, 15 июня.

¹⁸ Там само. – 8 июля, 18 июля, 20 июля.